

УДК 378.14 : 378.06 : 316.6 : 159.9

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Керик Оксана Євгенівна
м.Дрогобич

У статті розглядаються теоретичні аспекти соціально-психологічної компетентності та її роль у процесі підготовки соціальних педагогів. Важливими чинниками становлення професійного «Я-образу» є усвідомленість вибору професії та рівень самооцінки професійної придатності. Успішність формування соціально-психологічної компетентності студента залежить від емоційно-вольового, особистісного, інтелектуального та творчого потенціалу студента, а також – від організаційних, педагогічних та психологічних умов навчання.

Ключові слова: професійна компетентність, соціально-психологічна компетентність, «Я-образ», самосвідомість, рівень самооцінки професійної придатності.

Актуальність теми дослідження. Кожен етап розвитку суспільства ставить перед особистістю нові вимоги та виклики, особливо у сфері якості освіти та професійної підготовки фахівців. Кризові явища, які відбуваються в Україні, значно збільшують кількість дорослих та дітей, які потребують соціальної опіки, захисту, професійної психологічної та соціальної підтримки. Тому вкрай важливим є переосмислення соціальної ролі психологів, соціальних педагогів, які могли б кваліфіковано надавати таку допомогу та вирішувати різні аспекти життєвих проблем.

Зміна якості системи освіти щодо підготовки соціальних педагогів передбачає формування та розвиток ключових характеристик загальної компетентності майбутнього фахівця, а саме: професійної, управлінської, комунікативної, прогностичної, соціально-психологічної.

Методологічні та теоретико-практичні аспекти професійної підготовки фахівців соціальної сфери досліджуються з позиції різних наукових підходів. Широко представлені у науковій літературі дослідження змісту професійної підготовки в межах особистісно-орієнтованого підходу (Г.О.Балл, І.Д.Бех, І.А.Зязюн, В.Н.Козленко, Г.С.Костюк, Н.В.Кузьміна, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьов, С.О.Сисоєва, С.І.Подмазін, В.В.Рибалка).

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, соціальних педагогів також відображені у працях С.Архипової, О.Безпалько,

Т. Веретенко, І.Григи, І.Звереві, А.Капської, Л.Міщик, В.Оржеховської, В.Поліщук та ін. Здебільшого, професійна підготовка фахівців розглядається з позиції компетентнісного підходу. Як зазначає Т.Веретенко, це зумовлено швидкими темпами розвитку інформаційного суспільства, в якому особистість має володіти навичками пошуку інформації, здатності до самоосвіти протягом професійної діяльності, необхідністю бути конкурентоспроможною на ринку праці. Саме ці чинники є домінуючими при професійній підготовці фахівців та передбачають надання можливості студенту інтегруватися в різні соціуми, активно діяти, самовдосконалюватися [2, с.61].

Зарубіжні та вітчизняні науковці наголошують на домінуючій ролі психологічних та соціальних чинників у формуванні професійної компетентності працівників сфери «людина-людина». Дослідження соціально-психологічної компетентності представлене у роботах Л.Власенко, Л.Оран-Лембрик, Л.Лепіхової, О.Казаннікової, Н.І.Мачинської та ін. Соціально-психологічна компетентність трактується як спеціальна здібність особистості, яка має природні задатки у формі певних соціально-психологічних властивостей і набуває подальшого розвитку внаслідок набуття людиною життєвого досвіду та в процесі міжособистісної взаємодії [5; 7].

Метою статті є розкрити зміст соціально-психологічної компетентності у структурі загальної компетентності соціального педагога; охарактеризувати фактори, які впливають на формування образу студента як професіонала; визначити умови ефективного формування соціально-психологічної компетентності студентів у навчально-виховному процесі.

У науковій літературі немає однозначної позиції щодо змісту понять «компетентність», «професійна компетентність», «професіоналізм». По-різному трактуються також структурні компоненти та рівні професійної компетентності. Це свідчить про складність та багатоаспектність цього явища.

У вітчизняній педагогічній термінології визначення професійності компетентності найчастіше пов'язують з традиційною тріадою «знання-уміння-навички». Такий підхід не

зовсім узгоджується з поняттям «компетентність», яке, за визначенням Н.І.Мачинської, є базовою характеристикою діяльності спеціаліста та включає як змістовний (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти та має головні суттєві ознаки: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення [7, с.126].

Як зазначає І. Зверева, компетентність соціального педагога формується не лише завдяки отриманим знанням та апробованим навичкам та вмінням, а й на основі власної позиції фахівця, набутого досвіду, розуміння різних підходів до соціальної ситуації та вибору методів роботи. Результатом формування компетентності фахівця є його здатність відповідати новим професійним вимогам, розвивати внутрішній потенціал для розв'язування життєвих проблем, виконання соціальних ролей, професійного та особистісного зростання [5].

Компетентність передбачає встановлення зв'язку між знаннями й ситуацією, як здатність знайти, виявити знання й дію (процедуру), які можна застосувати до розв'язання проблеми (соціальної ситуації). На думку дослідника Дж. Равена, основними складовими професійного становлення особистості є розвиток тих якостей, які пов'язані з системою особистісних цінностей (ініціативність, лідерство, безпосередній інтерес до механізмів роботи організації, суспільства загалом, а також до роздумів про можливий вплив на неї саму); уявлення та очікування, пов'язані з механізмами функціонування суспільства та роллю людини в ньому (уявлення особистості про саму себе й про ту роль, яку вона сама відіграє у суспільстві).

У структурі професійної компетентності соціальних педагогів необхідною є психологічна компетентність. Вона об'єднує ціннісно-мотиваційні, рефлексивні, управлінські, когнітивні, емоційно-вольові та самоактуалізуючі компоненти.

Зміст психологічної компетентності тісно співвідноситься з поняттям соціально-психологічної компетентності. Варто відзначити, що соціально-психологічна компетентність фахівця передбачає розвиток не лише базових загально психологічних якостей, але їх переосмислення, формування на цій основі певних соціальних особистісних властивостей та навиків. На думку Л. Лепіхової, до таких соціально-психологічних властивостей належать соціальний інтелект, адаптивність до соціальної ситуації, особистісна гнучкість, вербальний інтелект, м'яка домінантність як керівництво ситуацією, соціальна сміливість, ініціатива в контактах, впевненість у собі, успішність у житті. Розвиток цих якостей є однією з умов успішного формування професійної компетентності студентів [5, с.78].

У теорії й методиці професійної освіти активно розробляються нові підходи, концепції щодо оптимізації навчально-виховного процесу у ВНЗ та формування соціально-психологічної компетентності майбутніх соціальних педагогів. Цей процес є тривалим, відбувається під час вивчення усього комплексу навчальних дисциплін та на різних етапах професійної підготовки. Він охоплює усі сфери навчальної, професійної, комунікативної діяльності та не може бути відмежований від інших складових компетентності.

Становлення професійного «Я-образу» соціального педагога, з одного боку, залежить від емоційно-вольового, особистісного, інтелектуального та творчого потенціалу студента, а з іншого – від організаційних, педагогічних та психологічних умов навчання.

Протягом навчання проходить ряд етапів формування особистісної та соціально-психологічної компетентності студента, тобто становлення образу «Я-професіонал».

Поступово відбувається інтеграція знань про моделі поведінки фахівця та ідентифікація себе із значущим іншим професіоналом (Я-ідеальне), емоційне сприйняття цього образу (Я-реальне), виникнення мотивації, установки досягнення цього образу та його спрямованість на професійну самореалізацію [3, с.83].

Науковці вказують, що одним із найбільш важливих чинників формування психологічної готовності студента до здійснення соціально-педагогічної роботи є ступінь усвідомленості вибору професії та рівень самооцінки власної професійної придатності. Адже, залежно від усвідомлення власної профпридатності до обраної професії студент-першокурсник формує перші уявлення про себе як про професіонала та виробляє певну систему очікувань. Вибір професії визначається системою особистісно значимих цінностей, через які особистість сприймає дану професію як свою [8, с.294].

Дослідження останніх років вказують на тісний зв'язок між оцінкою рівня професійних очікувань студентів та усвідомленістю вибору професії соціального педагога [8]. Успішність формування професійної компетентності студента залежить від рівня самоусвідомлення професійної придатності, наявності відповідних здібностей та мотивації. Часто причиною розчарувань у правильності вибору професії є, по-перше, недостатня усвідомленість вибору, по-друге, небажання враховувати стан власного психічного здоров'я, недостатність здібностей та необхідних психічних якостей, які є важливими при здійсненні професійної діяльності.

З метою вивчення значимості соціально-психологічних якостей у професійній підготовці студентів було проведено опитування серед студентів-першокурсників та випускників Дрогобицького державного педагогічного університету спеціальності «Соціальна педагогіка» (вибірка – 30 осіб, з них: 17 осіб – студенти першокурсники; 13 осіб – студенти-випускники).

Результати засвідчили, що студенти по-різному оцінюють значимість певних соціально-психологічних якостей особистості у їхній майбутній професії. Першокурсники називали значимими загальні особистісні якості, зокрема, тактовність, здатність до творчої діяльності, інтелектуальні вміння. Водночас, вони не вказували на важливість тих якостей, які характеризують соціально-психологічну компетентність (соціальна зрілість, здатність до саморегуляції, оптимізм, уміння аналізувати соціальні явища і процеси; здатність переконувати та ін.).

Студенти-випускники найбільш значимими для себе вважають професійну компетентність, організаторські здібності, інтелектуальний розвиток, активність і ініціативність, високий рівень моральної культури, самостійність, уміння аналізувати соціальні явища і процеси, соціальну зрілість. Результати опитування підтверджують сформованість уявлень студентів про бачення своєї майбутньої професії. У них формується соціально-психологічна компетентність, професійне мислення та рівень усвідомленості "Я-професіонал". У процесі подальшої професійної практичної діяльності ці якості будуть лише розвиватися.

Вже на перших етапах навчання дуже важливо допомогти студенту усвідомити себе як майбутнього професіонала. Цьому сприятимуть тренінги особистісного зростання, які допомагають краще пізнати себе та визначити ті особистісно значимі цінності, через які майбутній фахівець приймає професію соціального педагога як «свою». Завдяки комплексу таких занять формується професійна мотивація студентів, культура професійного мислення, впевненість в

собі, прийняття себе та інших, позитивне самоставлення, здатність до співпереживання. Цей процес продовжується на наступних етапах навчання завдяки дисциплінам психолого-педагогічного циклу.

Необхідною умовою формування соціально-психологічної компетентності соціальних педагогів є використання групових форм роботи студентів час навчання. Адже, набуття навиків спільності прийняття рішень, формування вмінь роботи в команді, розробка спільних соціальних проектів – це ключові аспекти ефективності професійного навчання. Вони допомагають студентам навчитися спостерігати за іншими, спілкуватися з іншими, готувати спільні проекти, взаємодіяти одні з одними. Саме на цьому наголошують міжнародні фахівці під час різноманітних програм спільних навчань в Україні. Групові форми роботи є ефективним інструментом формування комунікативних, управлінських, психологічних аспектів загальної компетентності студентів та можуть використовуватися під час всього навчально-виховного процесу.

Найбільш ефективними формами, методами та прийомами формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів є проведення соціально-педагогічних тренінгів, розробка групових проектів, спільна презентація змісту соціальної реклами з актуальних соціально-педагогічних проблем, організація зустрічей із фахівцями соціальної сфери, підготовка та проведення ділових ігор, підбір методик для дослідження актуальних соціально-педагогічних проблем різних категорій клієнтів, підготовка та проведення прес-конференцій та зустрічей студентів із дипломованими спеціалістами, розробка буклетів-пам'яток для дітей, молоді, батьків, соціальних педагогів, соціальних працівників. Звичайно, перелік цих форм роботи не є вичерпним і визначається специфікою різних навчальних дисциплін.

Перспективною подальших досліджень цієї проблеми є аналіз комунікативної складової у структурі професійної компетентності фахівців та опис методик розвитку комунікативних якостей студентів.

Література та джерела

1. Архипова С.П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. – К.: Аспект-Поліграф, 2004. – Вип. 2 (7). – С.15-24
2. Веретенко Т.Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки / Т.Г.Веретенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету – Серія : Педагогічні науки. – Вип. 104. – Чернігів, 2012. – С.60-62
3. Деркач М.В. Психологічні основи формування професійного «Я-образу» у студентів – майбутніх психологів / М.Деркач // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2011. –С.83-86
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої, – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536с.
5. Лєпіхова Л.А. Значення соціально-психологічної компетентності в реалізації життєвих домагань / Л.А.Лєпіхова // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С.77-85.
6. Мудрик А.Б. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження / А.Б.Мудрик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2. Вип.94 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка; гол. ред. М.О.Носко. – Чернігів: ЧДПУ, 2011. – (Серія: Психологічні науки). – С.26-29
7. Мачинська Н.І. Психологічна компетентність – необхідна складова професійної компетентності майбутнього фахівця / Н.І.Мачинська // Інженерні та освітні технології в електротехнічних і комп'ютерних системах. – 2013. – № 1. – С.123-128
8. Фрадинська А.П. Усвідомлення та самооцінка особистістю власної профпридатності до специфіки майбутньої професії як чинник формування її професійних очікувань / А.Фрадинська // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2011. – С.293-296

В статье рассматриваются теоретические аспекты социально-психологической компетентности и ее роль в процессе подготовки социальных педагогов. Важными факторами становления профессионального «Я - образа» является осознанность выбора профессии и уровень самооценки профессиональной пригодности. Успешность формирования социально-психологической компетентности студента зависит от эмоционально-волевого, личностного, интеллектуального и творческого потенциала студента, а также - от организационных, педагогических и психологических условий обучения.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, социально-психологическая компетентность, «Я-образ», самосознание, уровень самооценки профессиональной пригодности.

The theoretical aspects of the social and psychological competence and conditions of its formation in the process of training of social workers have been analysed. Psycho-social competence is treated as a special ability of the individual, which is natural inclinations in the form of certain socio-psychological characteristics and are developed as a result of finding of experience in the process of interpersonal interaction. The results of studies shows that one of the most important factors in the formation of psychological readiness of the student to perform social and educational work is the degree of awareness of occupational choice and self-esteem of their own professional competence. An important condition for the social and psychological competence formation in the educational process is the usage of group forms of students training. Such training forms professional motivation of students, the culture of professional self-confidence, self-acceptance and capacity for empathy. The success of creating social and psychological depends on the student's emotional and volitional, personal, intellectual and creative potential of students as well - from organizational, pedagogical and psychological learning environment.

Key-words: professional competence, social and psychological competence, self-image, self-knowledge.